

hétvégén „Mikószéplakra” megy használt gépeket venni. Ugyanis az egész falu abból él, hogy azokon a bizonyos jeles napokon kiauatózik Ausztriába, a lomtalanításokra. Begyűjtik a kidobott holmit, feljavítják, s árusítják. Öt évtizeddel ezelőtt a mikószéplaki cigányok a faluszéli erdőben sátoroztak, ma az egyesült Európában gyűjtik be a felesleges holmit. Van tehát némi előrehaladás, ha közben szemet szúr is a rendtelenség, a gyakori káosz. Minden előrehaladás felveri a port, de az előbb-utóbb leülepszik. Valahogy így van ez a társadalomban is, ha bekövetkezik a kiegyenlítődség; csökken vagy talán meg is szűnik az alul- vagy felülreprezentáltság. Rajtunk, és a társadalmat vizsgáló szociográfusokon is múlik, hogy megértsük ezeket a folyamatokat.

Magyarázni ugyan lehet a sérelmeket, a depressziót, de elfelejteni sohasem – idézi fel a németek, magyarok kitelepítésének, kálváriájának történetét Ritter György és Keszeli Ferenc. Az utóbbi szerző, akinek írásai komoly visszhangot váltottak már ki a magyar sajtóban, meggyőzőbb, mint társa, mert a felvidéki magyarság sorsát nosztalgiába, időnként könnyű derűt fakasztó humorba képes ágyazni – Csehországból gyermekeit, unokáit odahagyva, az utoljára kisgyermekként látott szülőföldre visszaköltözött – öreg barátja, Dömötör Vidor sorsának felidézésével. Vidor bácsi Radisláv Domotor volt – évtizedekig:

„Csehben” sem az „ö” betűt, sem a „Vidor” keresztnévet nem ismerték, s nem is voltak hajlandók elfogadni. A remek írás, anélkül, hogy főszereplője narratíváját megbontaná vagy a történelemből bakugrással a jelenbe vetné magát, el tudja mondani a mai szlovákiai nyelvharc lényegét is, a demokratikus nemzeti elnyomást, ami Keszeli szerint tulajdonképpen a provinciális globalizáció tünete, és könnyen vezethet el „globális provincializmushoz” (77). A viszonylag rövid írás sokrétűségét bizonyítja, hogy a szerző a felvidéki magyarságot ért sérelmek mellett – Vidor bácsi interpretálásában – felvillantja a szudéta németek megpróbáltatásait is, hiszen a deportált magyarokat a második világháború után a kitelepített németek helyére szánták.

Szívesen olvastuk a többi szociográfiát is. Szó van bennük deklasszálódásról, 1956 utáni megpróbáltatásokról, a rendszerváltozás utáni társadalmi elbizonytalanodásról, regionális feszültségekről. A könyv tartalma és címlapja fedi egymást. A „körbejárt ország” valójában a történelmi Magyarország, amelynek magyar népe lényegében ugyanolyan hányattatásokon ment keresztül, némi nyelvkérdéssel megtévezve, mint az anyaország lakossága. Rendszert váltottunk, asszimilálunk, de várhatóan magyarok maradunk. Köszönet a kötet elkészítőinek: Antal Józsefnek, Mórocz Imrének, Kovács Lajos Péternek és Lengyel Klárának.

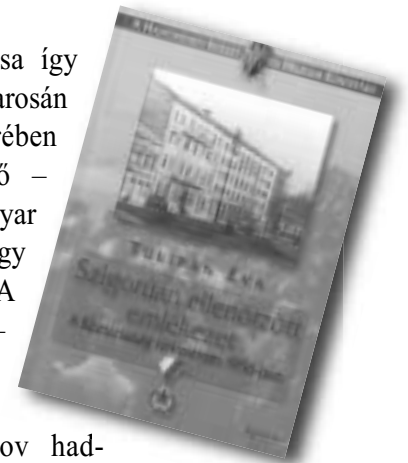
Szabó A. Ferenc

A hazugság mint rendszerfundamentum

Tulipán Éva:
Szigorúan ellenőrzött emlékezet.
A Köztársaság téri ostrom 1956-ban
Argumentum, 2012.

Az 1956. november 4-én Budapestet tűz alá vevő szovjet tankok páncélbugyrában született és formálódott Kádár-rendszer számára az jelentette volna a legkényelmesebb és legstabilabb legitimációs alapot, ha Nagy Imre lemond miniszterelnöki posztjáról és önkritikát gyakorol. Ez egyúttal a forradalom megtagadását jelentette volna. Marosán György utóbb, a huszonötödik évforduló alkalmából adott interjújában szemére vetette a mártír-miniszterelnöknek, hogy megátalkodottságában mindezt nem tette, pedig ha hajlik az együttműködésre, akár az Országgyűlés alelnöke is lehetett volna.

A legitimitás forrása így nem lehetett – a Marosán által 1956 novemberében még reálisnak tetsző – politikai alku. A magyar novemberben még Nagy Imre nemzete volt. A szovjet tanácsadók – élükön a Malétereket letartóztató KGB-elnökkel, Ivan Szerov hadseregtábornokkal, aki azzal, hogy 1939 ősze és 1941 júniusa között több százezer lengyelt deportált Szibériába, kiérdemelte „a szovjet Eichmann” nevet – Nagy Imréék elrablása előtt azt javasolták Kádáréknak, hogy példát statuálандó, néhány embert nagy csinnadrattával akasszanak fel. Szabó Jánost, Dudás Józsefet és Zólyomi Lászlót feltehetően ezért ítélték már 1957. január 14-én a fellebbezés lehetősége nélkül halálra. Nyolc nappal

később jelenti be Kádár az MSZMP Ideiglenes KB-ülésén, hogy a cél „minden területen és minden eszközzel harcolni az ellenforradalom, a Magyar Népköztársaság ellenségeivel szemben...”

Kádár e harc révén vethette meg rendszerének legitimációs fundamentumát. A féktelen terror által megfélemlített, megtört népbe bele kellett sulykolni, hogy a sztálinista diktatúra ellen vívott október–novemberi szabadságharca – kegyetlen rémtetteivel – voltaképpen nem más, mint fasiszta ellenforradalom. Bizonyítani kellett szóval, képpel, a bűnösök bíróság elé állításával, hogy Budapesten és vidéken egyaránt fehérterror tombolt. Ennek érzékeltetésére legalkalmasabb volt a kor ikonográfiája: a fénykép, a dokumentumfotó. Ahogy Tulipán Éva írja: „A fényképeken ábrázolt brutalitáson keresztül az ártatlanság és könyörtelenség ellentéte mentén lehet bemutatni az »ellenforradalmárokat« és »a kommunizmus híveinek« immár történelmi távlatba helyezett küzdelmét. Ezáltal a fotók alkalmasak agresszor és áldozat szerepének felcserélésére is, hiszen a szovjet intervencióval egyetértő oldal áldozatszerepben tűnik fel rajtuk.” Továbbá: „A képeken megjelenő brutalitás alapjára építve a propaganda később képszerű, de fiktív, meg nem történt jeleneteket, szörnyűségeket kapcsolhat a térhez. [A valóságos Köztársaság térhez is – K. I.] Az erőszak konkrét és fiktív képei együtt az »ellenforradalom« és a »fehérterror« elvontabb tartalmainak bemutatására szolgáltak.”

A Kádár-rendszer egy vidéki és egy fővárosi legitimációs pillért emelt magának. Budapestiként erre a Köztársaság téri pártház ostroma, majd annak tragikus végkifejletként a magukat megadni akaró védők egy részének lelövése, többük holttestének meggyalázása szolgált, míg a vidék legnevesebb mártírjaként végül Sziklai Sándort emelték szobortalapzatra, akinek addig is színes proletár internacionalista portréját azzal lehetett teljessé tenni, hogy budakeszi házában apósával, Kiss Lajossal együtt elesett az ellenforradalmárok ellen vívott ősi harcban.

Hogy ebből az utóbbi történetből a halál tényén kívül semmi sem igaz, azt azok tudták legjobban, akik az 1956. október 26-án a Budakeszin történeteket a helyszínen átélték. Köztük voltam. A *Budakeszi srácok* című játékfilmben a drámai eseményt, amelynek főhőse a Sziklai által gerincen lőtt Mártíry László, szinte a dokumentumfilm pontosságával igyekeztünk feldolgozni.

Az igazság kiderítése a Kádár-rendszer számára mítoszokat gyártó Hollós Ervint és Lajtai Verát sem-

miben sem zavarta: Sziklai és Kiss Lajos halálát lincselésként mutatták be. E hazugság jegyében hat embert ítéltek halálra, s közülük kettőt akasztottak fel. Azok, akiket leginkább szerettek volna kötélre juttatni, időben elhagyták az országot. Így maradt az egyik kivégzendőnek a Sziklai Sándor holtteste mellett ácsorgó négygyerekes szabómester, Bokor János. Egyik fia velem egyidősként a szomszéd osztályba járt.

Tulipán Éva, aki a megtorlás jegyében irányított mítoszszorozat-gyártás okait, forrásait és történetét vizsgálja, a *Szigorúan ellenőrzött emlékezetben* csak röviden tér ki Sziklai Sándor „magasabb elveket” szolgáló, vértanúságnak beállított halálára. Sziklainál kevésbé ismert a hatalom manipulálását a rendszert kompromittálva leleplező Verner István esete, aki – úgymond – a Köztársaság téri vérengzés áldozata lett volna. Miután az azonosítás során az édesanyjába és az unokatestvérébe szinte belebeszéltek, hogy a fiáról (unokabátyjáról) lehet szó, szülőfalujába, Becskére szállították, ahol „katonai pompával eltemették”. A posztumusz Vörös Csillag Érdemrenddel és Munkás-Paraszt Hatalomért kitüntetéssel megtisztelt fiú édesanyját 3000 forint segélyben részesítették. „Tíz évvel később kiderült, hogy Verner István ez időben Kazincbarcikán élt, bejelentett lakással, személyi igazolvánnyal, katonakönyvvel, munkahellyel rendelkezett.” (Igaz, édesanyjával régóta nem tartotta a kapcsolatot.) Hogy Becskén kit helyeztek el a díszsírhelyen, azóta se tudni...

A kádárista mítoszgyártás egyik legelképesztőbb példája Bogár János honvéd halálesete, akit igazoltatás közben Gyulafirátót közelében egy szovjet tiszt lőtt agyon. Gyilkosa a hónapról hónapra módosuló jegyzőkönyv szerint „szovjet katonaruhába öltözött katona”, majd „szovjet katonaruhába öltözött személy”, végül olyan ellenforradalmárok ölték meg, akik „a szovjet csapatok elleni hisztéria fokozása érdekében öltöztek szovjet egyenruhába”. A legvégső változat szerint már „csak” egy ellenforradalmár végzett vele. Tulipán Éva ehhez még hozzáfűzi: „A Néphadsereg veszteségei között a fenti haláleseten kívül még számos problémás »hős« történet létezik. A katonai veszteség kétharmadát kitevő, szovjetek ellen tűzharcban meghalt vagy egyoldalú szovjet támadás során lelőtt 111 magyar katonából ugyanis 21 főt hősi halottá, 30 főt pedig szolgálati halottá minősítettek a Kádár-rendszerben.”

A tanulmánykötet alcíméből is következően Tulipán Éva a Köztársaság téri pártház ostromának szenteli a legtágabb teret, s a már ismert történet felvázolása után

arról a megválaszolandó kérdéshalmazról készít szinte mikroszkopikus metszeteket, hogyan rendelik a propaganda szolgálatába az eseményeket, azok hőseit, tragédiáját vagy éppen manipulált szerepjátszását – hol dísztribünök dekorációjaként, hol bírósági tanúként.

Ezért volt a kádárista vérbíróságoknak szükségük az „ellenforradalmárok tömegéből” kiemelt Jankó Piroskára. Iszonyatos bűn terhelte lelkét: a Népszabadság 1957. március 22-i számában vele készített interjúbán bevallja, hogy ő vágta ki a még élő Asztalos János honvédezredes szívét. E tetteért Jankó Piroška tizennyolc év börtönt kapott. Ez azért hihetetlen, mert e vadállati rémtetthez képest kisebb bűnért is bitóra küldtek embereket. Jankó Piroška több „ellenforradalmi gyilkosság” esetében is perdöntő tanú lett. Szükség volt rá. Az illetékes bíróság tisztában volt vele, hogy a vele készített Népszabadság-riportban részletesen ecsetelt rémtettet nem követte, nem követhette el. Birtokában volt a dr. Radó Sándor igazságügyi szakértő és dr. Kelemen Endre bírósági orvos által 1957. április 19-én készített boncolási jegyzőkönyv, amelyben leszögezik: „A boncolás alapján megállapítottuk, hogy sértett testén szúrás vagy vágás okozta sérülés nincsen és a szív kimetszésére sem történnhetett semmiféle kísérlet.”

Tulipán Éva a legapróbb adalékokat is számba véve azt is bebizonyítja, hogy Mező Imre, Asztalos János és Papp József ezredesek nem hagyták el fehér lepedővel a pártházat, s nem parlamenterekként lötték le őket az „ellenforradalmárok”. „A Köztársaság térről fellelhető belügyi jelentések egymást követő verzióiban – bár a küldöttség klasszikus összetétele nem kérdőjeleződik meg – fokozatos átalakuláson megy át a parlament epizód – olvasható *A parlamenterek története* című fejezetben. A legkorábbi szöveg Mező Imre sebesülésének helyét az »ajtóban« jelöli meg, kerülve tehát annak kimondását, hogy Mező kilépett volna az épületből. A párttitkár később bekövetkező halálára is kitér az irat, csak ezután említi Papp és Asztalos lelövését. 1959 elejére a történet már úgy módosul, hogy a három parlamentert egyszerre, egyetlen sortűzzel lövik le »a pártház bejáratánál«, megemlítik még azonban, hogy Mező Imre kórházban hunyt el. A két datálatlan, valószínűleg későbbi változat szövege már egészen sematikus, kimarad belőle a küldöttség sebesülésének helyszíne, és Mező kórházba szállítására sincs utalás, sőt a megfogalmazás arra enged következtetni, hogy Mező és két társa a lincselések áldozata lett.”

Az sem zárható ki, hogy Mező Imrét a felkelők benyomulása után az épületen belül kibontakozó harcok során, talán a szobájában érte a halálát okozó haslövés. (Felkelők vitték a Péterfy utcai kórházba, ahol az operációt követően november 1-jén meghalt.) Mező Imre özvegye sérelmezte, hogy gyilkosainak kézre kerítéséért nem indítottak nyomozást. Halálának kiderítetlen körülményei egyébként Kádárék számára nemkívánatos „ellenlegendát” is tápláltak. Abból következően, hogy – a boncolási jegyzőkönyv szerint is – „lumbális tájon”, tehát hátán volt a golyó bemeneti nyílása, elterjedt, hogy Mező Imrét „a sajátjai” lötték le hátulról, amikor az ostromlónak kapitulálni akart. Az „ellenlegenda” abból is táplálkozhatott, hogy Mező Imrét inkább Nagy Imre vonalához közeli pártvezetőnek tartották.

A szerző könyvének *Karhatalmisták és civil védők. Védők lelövése a pártház falánál* című fejezetében elemzi azt a drámai jelenetet, amelyről John Sadovy világot bejáró fényképsorozatotban számol be a Paris Match hasábjain. A fényképeket a lincseléssel vádolt és kivégzett Galgóczi Zoltán és társai perben bizonyító anyagként is felhasználták. A feltartott kezű védőknek a pártház falánál – a köztudat szerint – géppisztoly-sorozattal kivégzett hat- vagy hétfős csoportjából Berta Somogyi Lajos, K. Farkas József, Könczöl Sándor lőtt sebekkel, de túlélte a „kivégzést”, akárcsak a könnyebben megsérült Halicza István és Csalai József is. Az eltűnt Kucsera Zoltán esetleges halálát meggyőző bizonyítékként, tényként kezelték. Tulipán Éva a pártház falánál történetekhez fűzött megjegyzése általánosan is érvényes a kádárista „történészekre” és propagandistákra: „A nyomozóknak és a perek megkomponálóinak égető szükségük lehetett a kiváló propagandaértékű fotósorozat mellé rendelhető halottra vagy legalább súlyos sebesültekre. Micsoda fiaskó lett volna azt megállapítani például, hogy a híres képsorozatban ábrázolt kivégzésben netalán senki nem vesztette életét!

Mindezzel nem leértékelni akarom a falhoz állított személyes tragédiáját. A feltartott kezű, önmagukat megadó katonák elleni fegyverhasználat önmagában is elítélendő cselekedet. (...) Ugyanakkor nem hallgatható el, milyen cinikus módon, emberek sorsát eszközül használva vezették félre a kádárista »történészek« és propagandisták a közvéleményt évtizedeken keresztül, tudatosan a kollektív emlékezetre építve olyan kreált negatív mítoszokat, amelyeknek semmi alapjuk nem volt.”

Kovács István